

DEN DANSK-TYSKE ARKIVUDVEKSLING

I APRIL—MAJ 1936.

HVAD VI FIK, OG HVAD VI AFSTOD¹⁾.

Af *Holger Hjelholt*.

Da Danmark ved freden i Wien den 30. oktober 1864 måtte afstå både de tyske hertugdømmer Holsten og Lauenborg og det danske hertugdømme Slesvig, skulde dette også få betydning for dansk arkivvæsen. I 1870'erne udleveredes der til Preussen store masser af arkivsager angående de tre nævnte hertugdømmer, og om denne udlevering tør man nok fælde den dom, at den skete ret planløst. Det vil være vanskeligt at optrække bestemte linjer, efter hvilke akterne henholdsvis udleveredes eller beholdtes i København. En god redegørelse for, hvad der blev tilbage her, gav nu afdøde arkivar F. J. West i »genforeningsnummeret« af »Fortid og Nutid« (bd. III, 1921, s. 40—65): »Oversigt over de i rigsarkivet opbevarede arkivalier vedrørende hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland«.

Medens dansk arkivvæsen ved hertugdømmernes tab i 1864 måtte rykke ud med arkivsager, havde vi i 1920 ved erhvervelsen af Nordslesvig, »de sønderjydske landsdele«, grund til at vente at modtage arkivsager. Selve administrationens og retsplejens krav fordrede jo udleveringen af akter, der endnu havde aktuel interesse, og ligesom vi i 1870'erne måtte af også med »historiske akter«, skulde Tyskland vel af med sådanne for Nordslesvigs vedkommende. Imidlertid dukkede den plan op, og for

¹⁾ Fhv. arkivar, dr. phil. *William Christensen*, der var en af de sagkyndige på dansk side under forhandlingerne om arkivudvekslingen, har vist mig den velvilje at gennemlæse nærværende artikel i manuskript, hvorfor jeg udtaler min bedste tak.

denne gjorde daværende rigsarkivar *Kr. Erslev* sig til talsmand, at man skulde søge at nå til en fordeling af de historiske akter, der både for dansk og tysk forskning var mere tilfredsstillende end den hidtidige ordning. Der blev altså tale ikke blot om, at dansk arkivvæsen skulde have, men også i høj grad om, at det skulde give. Om den nye fordeling førtes der en række forhandlinger, der på dansk side lededes af rigsarkivar Erslev, på tysk af gehejmeråd *Richter*, direktør for statsarkivet i Slesvig, hvilket arkiv sidst på året 1922 overflyttedes til Kiel. De to ledere bistod ved forhandlingerne af forskellige sagkyndige.

Om den nye fordeling, der skulde være til fordel for den historiske forskning såvel i Danmark som i Tyskland, opnåedes der principiel enighed på et møde i København i foråret 1924. Erslev meddelte da pressen dette, men tilføjede, at indstillingen til de to regeringer dog først vilde fremkomme, når forskellige bilag til den var blevet endelig udarbejdede. Dette trak unægtelig i langdrag, men om disse langvarige drøftelser — ofte næsten om en enkelt lap papir — og om forhandlingernes gang i det hele skal henvises til den redegørelse, som nuværende rigsarkivar *Axel Linvald* giver i *Historisk tidsskrift*²⁾. Her skal det kun nævnes, at den endelige overenskomst om arkivudvekslingen først undertegnedes den 15. december 1933³⁾. Erslev oplevede det ikke, han døde i 1930 og efterfulgtes af rigsarkivar *Laursen* som kommissær ved forhandlingerne, og fra tysk side var *Richter*, der pensioneredes i 1931, efterfulgt af arkivdirektør, dr. *Stephan*. Selve den praktiske udveksling kom heller ikke *Laursen* til at opleve. Han gik af som rigsarkivar i 1934 og døde i januar 1936. Forhandlingerne om den praktiske udveksling faldt det i *Laursens* efterfølger, rigsarkivar *Linvalds* lod at føre. I foråret 1936 bragtes i lastbiler arkivalierne til de steder, hvor de efter den nye fordeling skulde være. Den 20. april foregik den 1. transport.

²⁾ Hist. tidsskr. 10. rk. 4. bd.

³⁾ Overenskomsten er trykt i *Deutscher Reichsanzeiger* nr. 83, 9. apr. 1934. Et uddrag af den gives i udenrigsministeriets bekendtgørelse af 10. janr. 1934 ang. afsluttelse af en overenskomst mellem Danmark og Tyskland om udveksling af arkivsager (se *Lovtidende* for 1934. Afdel. A s. 2 f.).

hvorved ca. 3 tons arkivalier flyttedes fra landsarkivet i Åbenrå (og fra Tønder) til statsarkivet i Kiel, medens ca. 6 tons gik den omvendte vej. Den 22. april ankom den første transport fra Kiel til København, og samme aften gik bilerne tilbage. Endnu 3 vognlæs kom fra Kiel hertil, det sidste den 2. maj, medens vi kun havde 2 (foruden det første) at sende til Kiel. Man regner med, at fra Kiel til København flyttedes 20 til 24 tons arkivsager, fra København 12—15 tons.

Da overenskomstens bestemmelser, for så vidt de angår udvekslingen af arkivalierne, vil fremgå af den følgende redegørelse for, hvad vi fik, og hvad vi afstod, skal jeg her kun omtale overenskomstens afsnit IV og V. Afsnit IV indeholder forskellige bestemmelser, der sigter til at lette brugen af arkivalier i rigsarkivet i København og landsarkiverne i Viborg og Åbenrå for tyske forskere og omvendt brugen af arkivalier i statsarkivet i Kiel for danske forskere. Således skal disse sidste, når det drejer sig om rent videnskabelig forskning, være fritagne for gebyrer i statsarkivet, så længe der ikke fordres sådanne i Danmark. Der skal fra begge sider vises vidtgående imødekommenhed ved benyttelse af arkivalier til rent videnskabelige formål, og ved sådan forskning skal de respektive arkivmyndigheder selvstændig kunne give tilladelse til arkivaliernes benyttelse op til året 1864. Endvidere er der en bestemmelse om levering af gratis afskrifter af akter eller om udlån af disse fra det ene arkiv til det andet til brug for administrative formål, navnlig ved retstvister. — I overenskomstens afsnit V fastslås bl. a., at man fremtidig ikke fra nogen af siderne kan gøre retskrav gældende på historiske arkivalier. En ikke betydningsløs bestemmelse er det, at ingen af parterne må kassere af de nu udvekslede eller tidligere afleverede arkivalier, førend det er meddelt den anden part, der skal have lejlighed til eventuelt at få de sager tilbage, som i sin tid er afleveret, men nu af modparten tænkes kasseret.

Hvad vi fik.

Såfremt man alene vil se på papirmassernes vægt, må vi, som det fremgår af det ovenstaende, siges at være den vindende part ved arkivudvekslingen. Men en sådan vurdering er naturligvis helt ved siden af, når man ser på historiske akter. Mere rimelighed er der i at vurdere akterne efter alder, og set fra dette jo ganske vist kun i store træk rigtige synspunkt har statsarkivet i Kiel fået langt det værdifuldeste med dokumenter, der rækker tilbage til det 11. århundrede, medens Danmark væsentlig fik akter fra det 17., 18. og navnlig 19. århundrede, akter, af hvilke talrige sikkert vil samle meget støv, uden at nogensinde hverken administrationen eller den historiske forskning vil kaste et blik på dem eller ulejlige sig med at løse pakkernes bånd op.

Af de arkivalier, der ved udvekslingen flyttedes fra Kiel til rigsarkivet, må først og fremmest nævnes *det slesvigske ministeriums arkiv* fra tiden 1851—64. Erslev lagde megen vægt på denne erhvervelse, idet han betonedede, at ministeriet var et forsøg på at styre Slesvig i danskpræget and, hvorfor dets arkiv havde særlig interesse for os. Det var dog ikke hele dette ministeriums arkiv, vi i 1870'erne havde afgivet, og heller ikke er det alt, hvad vi dengang afleverede, som vi nu har fået igen. I 1870'erne beholdt vi bl. a. alle forestillingsprotokollerne og så godt som alle vigtigere akter vedkommende den danske sprogpolitik. Da jeg i begyndelsen af 1920'erne skrev min disputats om den danske sprogordning i Slesvig mellem 1850 og 1864, kunde jeg bygge denne hovedsagelig på den tilbageholdte del af ministeriets arkiv, og ved et studiebesøg i statsarkivet, der da var i Slesvig, fik jeg ved gennemgangen af de dertil afleverede akter kun som udbytte, hvad man kan kalde et supplement. Anderledes værdifuld vil den del af ministeriets arkiv, vi nu har fået tilbage, dog sikkert vise sig at være f. eks. for en økonomisk forsker. Den tilbageleverede del udgør omkring halvdelen af, hvad rigsarkivet overhovedet modtog ved udvekslingen. Foruden ministeriets akter findes der også i denne del akter fra bestyrelseskommissionens tid (1849—50) og fra den overordentlige regeringskommissær, Tillisch's, tid

(1850—51). I statsarkivet i Kiel har man dog beholdt alle ministeriets brevøger og desuden en række aktgrupper, der i henhold til overenskomstens ordlyd skal angå Sydslesvig og have aktuel betydning for oplysning i retstvister.

En anden, meget vigtig generhvervelse for rigsarkivet er *Tyske kancellis* kopibøger (Patenter og Reskripter) for tidsrummet 1730 til 1770. Erslev havde ved forhandlingerne fremhævet, at dansk videnskab havde krav på, at man i Danmark kunde skaffe sig klarhed over i hvert fald hovedtrækkene i den holdning, de danske konger havde indtaget gennem tiderne til de tidligere hertugdømmer. Derfor stillede han kravet om de nævnte kopibøgers tilbagelevering, idet deres udlevering havde skabt et meget beklageligt hul. Vi havde kopibøgerne før 1730, og efter 1770 havde vi forestillingsprotokollerne som en vigtig kilde. I Kiel har man dog for tiden 1730—70 fremdeles beholdt en protokolrække, nemlig ekstrakter af patenter og af reskripter, med tilhørende alfabetiske registre. Af disse ekstrakter har rigsarkivet imidlertid, som det er meddelt af West i hans oversigt (s. 48), i sin tid skaffet sig afskrifter. — Foruden de nævnte kopibøger har Kiel tilbageleveret en række nordslesvigske lokalsager fra Tyske kancelli.

Af *det hertugelige Glyksborgske arkiv*, hvoraf hovedparten i sin tid var blevet afleveret til Tyskland (se West s. 58), er nu tilbageleveret en række almindelige sager, medens lokalsager, for så vidt de angik de Glyksborgske besiddelser i Sydslesvig (Angel) og var blevet udleveret, er forblevet i Kiel.

I en vis modsætning til de nu nævnte tilbageleveringer står hele resten af, hvad vi har fået igen, idet disse sager må betegnes som rene *nordslesvigske lokalsager*. Særlig er der grund til at fremhæve rækkerne af nordslesvigske *amtsregnskaber*, idet det dog må bemærkes, at man i Kiel har beholdt regnskaberne for Tønder amt. Dette amt blev jo ved genforeningen delt, således at Danmark og Tyskland fik hver sit stykke. De afleverede regnskaber rækker ned til året 1867, det tidspunkt, da man i stedet for den danske amtsinddeling gik over til den preussiske inddeling i kredse. Hvor langt de går tilbage i tiden, er ret forskelligt. For

Åbenrå amt, der henhørte til den gottorpske del af hertugdømmet, går de tilbage til 1580, for Løgumkloster amt til 1633 og for Haderslev amt til 1681. Når disse årstal nævnes, må man dog samtidig erindre, at vi i rigsarkivet har mange ældre regnskaber for disse amter, som ikke var blevet udleveret. De haderslevske amtsregnskaber, som vi har fået, er for årene efter 1752 kun konceptregnskaber, idet man i Kiel har beholdt de originale regnskaber. At de tilbageleverede regnskaber vil blive meget brugt både ved lokalhistorisk og personallhistorisk forskning, er formentlig uden for al tvivl. Hvor udmærket en historisk kilde amtsregnskaber udgør, er der tidligere her i tidsskriftet gjort rede for (se 4. bd. s. 1 ff.).

En betydningsfuld tilbagelevering af nordslesvigske sager er også sket for *rentekammerarkivets* vedkommende. I forbindelse hermed skal nævnes, at vi fra den i 1768 i Slesvig by oprettede *slesvig-holstenske landkommission* har fået en række sager vedkommende Nordslesvig, der sikkert må have ikke ringe interesse for landboreformernes tidsrum. I forordningen om kommissionens oprettelse hed det, at alle i Slesvig, Holsten, Pinneberg og Rantzau, som havde noget at forestille om landbrugets forbedring, opdyrkning af heder og moser, ophævelse af fællesskabet og indhegninger, skulde henvende sig til landkommissionen. Kommissionen ophævedes i 1823 med den begrundelse, at i det væsentlige var de vigtigere landøkonomiske operationer, for hvis skyld den var oprettet, nu endte. Dens forretninger underlagdes rentekammeret, men samtidig oprettedes dog landkommissærer til besørgelse af forskellige landøkonomiske forretninger, 2 kommissærer i Holsten, 1 i Slesvig samt en overlandkommissær for begge hertugdømmer. Fra *den slesvigske landkommissær* er de nordslesvigske akter afleverede. Af megen interesse for landboreformtiden er endvidere den række *udskiftningskort* fra Nordslesvig, som vi har fået.

Adskillige nordslesvigske akter har statsarkivet i Kiel desuden udleveret fra det gottorpske arkiv, fra statholderskabets, det slesvig-holstenske regeringskancellis (Glückstadt kancelliets), den slesvigske overrets og den slesvig-holstenske provinsialregerings

arkiver. Om disse forskellige myndigheder henvises til Wests oversigt s. 54 ff. Blandt akterne fra den i 1834 oprettede slesvig-holstenske provinsialregering findes mange ældre akter, der stammer fra den slesvigske overret, idet denne før 1834 havde en del forvaltningsforretninger. Disse overdroges i nævnte år provinsialregeringen, som tillige fik overrettens hertil hørende arkivalier.

Af Sønderjylland hørte før 1864 en del under kongeriget enten alene i gejstlig henseende eller — som »Enklaverne« — både i gejstlig og verdslig henseende. I 1870'erne blev der til Preussen afleveret en række akter (særlig fra danske kancellis og kultusministeriets arkiver) vedkommende disse distrikter, og disse akter er nu blevet tilbageleverede, for så vidt de angår Nordslesvig. Endvidere skal nævnes, at rigsarkivet har modtaget tilbage nogle nordslesvigske færgesager, henhørende til generalpostdirektionens arkiv, og nogle nordslesvigske sager fra medicinaløvrigheder fra tiden ca. 1853—68.

Hvad vi har fået tilbage af enkelte dökumenter (Urkunden) vedkommende Nordslesvig, stammende fra gods- eller privatarkiver, er kun lidt, i alt 70. De ældste af disse er fra 2. halvdel af det 15. århundrede, og de fleste er meget yngre. Af disse breve kan fremhæves et af Christiern I den 8. november 1461 udstedt adelsbrev for Peder Knudssøn af Stubbum (Allers, Sønder-Tyrstrup herred) og dennes efterkommere. Som våben for denne bestemmer brevet 5 røde teglsten i et hvidt felt, og brevet har en farvelagt tegning (i blå, røde og hvide farver) af dette våben. Endvidere kan nævnes en række adkomstbreve fra det 17. og 18. årh. vedrørende det danske kronprinspars nuværende sommerresidens, Gråsten slot. Blandt disse er brevet, hvorved hertug Philip i 1662 solgte Gråsten til den senere storkansler Frederik Ahlefeldt, og det, hvorved Ahlefeldternes kreditorer i 1727 solgte slottet til Augustenborgerne. Af adkomstbrevene er nogle af en meget anselig størrelse, et enkelt er således omkr. 60 cm i højden og 80 cm i bredden. — Nærmest som et kuriosum kan desuden nævnes, at vi ved arkivudvekslingen modtog fra statsarkivet i Hannover et papirbrev af 7. januar 1443 (en samtidig afskrift?).

hvorved Christoffer af Bajern antager hertug Otto af Brunsvig og Lyneborg til sin daglige hofsinde og råd⁴⁾.

Ved udvekslingen fik landsarkivet i Åbenrå fra Kiel en række arkivalier, hørende til de nordslesvigske amts- og byarkiver. Endvidere fik det akter fra den slesvigske generalsuperintendents og fra den slesvigske biskops (1854—64) arkiver, ligesom fra bispeembedet for Als og Ærø, der oprettedes i 1848 og bestod til krigen 1864. En del mindre afleveringer (af håndskrifter m. m.) skal her ikke nærmere omtales.

Hvad vi afstod.

En betragtning af de arkivalier, vi fra dansk side har måttet udlevere til Kiel til gengæld for modtagelsen af de ovennævnte, må hos en dansk arkivmand og historiker fremkalde ret smertelige følelser. Som nævnt kan der sikkert ingen tvivl råde om, at Kiel ved udvekslingen har fået de historisk set værdifuldeste arkivalier. Medens vi f. eks. har modtaget omkr. 70 pergamentsbreve, endda fra forholdsvis sen tid, har Kiel fået meget over det tidobbelte antal, og kaster man et blik i rigsarkivets kronologiske fortegnelse over pergaments- og ældre papirbreve, ser man, at af de ældste breve er de fleste blevet afleverede. Og udleveringen har ikke blot omfattet breve og arkivalier vedrørende Holsten, men også en del vedkommende Sønderjylland. Efter hvilke principper er da denne udlevering sket?

Af det såkaldte *fællesarkiv* (se West s. 40 ff.) er bortset fra nogle undtagelser (således sager ang. Slesvig) udleveret alle dokumenter og akter fra tiden før 1460, d. v. s. fra arkiverne fra de holstenske grever af huset Schauenburg. Disse besad jo både Holsten og hertugdømmet Sønderjylland indtil nævnte år. Fra tiden efter 1460 er der også blevet afleveret en del arkivsager, men langt færre. I alt er der af fællesarkivet udleveret omkring halv-

⁴⁾ Brevet er trykt i Styffe: Bidrag till Skandinaviens historia. 2. bd. s. 297—99. Styffe betegner brevet som en »originalkoncept«. Det må formentlig bero på en misforståelse, når det i Archivalische Zeitschrift 42/43. bd. (1934) s. 342 anm. 1 siges, at man fra dansk side opfatter brevet som en »egenhändig« koncept af Christoffer af Bajern.

femte hundrede enkelte breve, væsentlig pergamentsbreve, hvoraf et par går tilbage til det 13. årh., samt en del læg, pakker og bind.

Som den betydeligste udlevering til Kiel må nævnes udleveringen af den del af *Gottorparkivet*, der endnu efter afleveringen til Preussen i 1870'erne fandtes i rigsarkivet. Fra den egentlig gottorpske tid (1544—1713) befinder nu alle arkivsager sig i Kiel med undtagelse af rene lokalsager for Nordslesvig. I rigsarkivets registrant (nr. 113) over Gottorparkivet har man derfor kun bemærket, hvilke sager der er tilbageholdte, medens hele resten er udleveret. Af pergamentsbreve har Kiel fået over 500, rækkende tilbage til det 11. årh., og af andre arkivalier er herfra afleveret over 400 bind og henvend 1000 pakker. I Gottorparkivet er indbefattet sager fra det storfyrstelige arkiv i Kiel. Blandt det afleverede kan mærkes de for forskningen særdeles vigtige gottorpske kammerregnskaber (1590—1712).

Ligesom det under forhandlingerne om udvekslingen fastsloges som et hovedpunkt, at Gottorparkivet i alt væsentligt skulde samles i Kiel, således bestemtes det samme med hensyn til *det hertugelige Plønske arkiv*. Fra rigsarkivet er til Kiel afleveret en del pergamentsbreve, nogle bind og godt halvtrediehundrede pakker, hvoraf særlig må fremhæves kammerregnskaber fra årene 1671—72, 1691 og 1693—1765.

Mindre afleveringer er de, der har fundet sted af arkivsager vedkommende det schauenburgske grevskab Pinneberg, grevskabet Rantzau, det holstenske kloster Reinfeld og godset Friedrichshof i Ditmarsken. Blandt disse arkivsager findes dog talrige gamle pergamentsbreve med smukke, velbevarede segl. Fra Hansborgarkivet er afleveret enkelte sager, navnlig vedkommende Ditmarsken.

Næst efter Gottorparkivet er den i omfang største aflevering af en enkelt arkivgruppe den, der har fundet sted af *regnskaber*: amts-, by- og toldregnskaber. Der er her afleveret over 1000 pakker. Den allerstørste del af disse regnskaber angår Holsten, men fra den egentlig gottorpske tid udleveredes desuden de gottorpske regnskaber, der angik Sydslesvig. Og også andre end gottorpske sydslesvigske regnskaber blev udleverede. Under for-

handlingerne havde Kr. Erslev nok principielt hævdet det standpunkt, at Sydslesvig havde lige så megen interesse for dansk som for tysk historieforskning, og at man derfor for dette områdes vedkommende — bortset fra den nævnte udlevering af Gottorparkivet — skulde lade det forblive ved status quo, således at de sydslesvigske arkivalier, der fandtes i København, forblev her og omvendt. Men i løbet af forhandlingerne gik man fra dansk side med til at udlevere en række arkivalier vedkommende *det sydligste Slesvig*: Eidersted, Femern og Helgoland. Blandt de afleverede regnskaber findes således sådanne for disse landskaber og byregnskaber for de pågældende byer: Burg, Frederikstad og Tønning.

I overensstemmelse med denne indrømmelse vil man blandt de lokalsager, der er afleverede fra centralmyndigheder som rentekammeret og tyske kancelli eller fra myndigheder som den kgl. statholder, overretten på Gottorp og den slesvig-holstenske regering m. fl. foruden holstenske sager også finde sådanne, der angår det sydligste Slesvig. Af rentekammersager er i alt afleveret af bind og pakker tilsammen omkring 300. Afleveringerne fra de andre myndigheder er af beskedent omfang.

Endelig skal af afleveringerne fra rigsarkivet nævnes en række *arkivalier*, som stammer fra den slesvig-holstenske *revolutions tid* (1848—51), og som man i Kiel har været særlig glade for at få. Det er arkivalier fra den slesvig-holstenske »Landesversammlung« (protokoller, petitioner m. m.) og fra den slesvig-holstenske hær, ret anelige rækker af bind og pakker. — Fra landsarkivet i Åbenrå og fra myndighederne i Tønder er de historiske arkivalier, der vedrører »Sydtønder«, d. v. s. den del af Tønder amt, der forblev ved Tyskland, afleverede til statsarkivet i Kiel.

— — —

Om den skete udveksling har den nuværende direktør for statsarkivet i Kiel, dr. Stephan, udtalt, at ved den »talrige berettigede tyske ønsker« er forblevne uopfyldte⁵⁾. Fra dansk side vil man

⁵⁾ Se hans artikel »Das deutsch-dänische Abkommen über den Austausch historischer Archivalien« i *Archivalische Zeitschrift* 42/43. bd. 1934 s. 338 ff.

omvendt mene, at den intet hensyn har taget til mange rimelige danske ønsker. Personlig finder jeg det smerteligt, at Danmark har udleveret en del sydslesvigske arkivalier samt Gottparkivet, der er af så stor interesse for dansk historie. For i nogen grad at bøde på de store afleveringer af gamle pergamentsbreve er forinden udleveringen en talrig række af disse blevne fotograferede, og disse fotografier opbevares nu i rigsarkivets manuskriptsamling. Valget af de breve, der er fotograferede, er sket både under hensyntagen til brevenes alder og til, om de angik Slesvig eller havde almindelig interesse. Denne fotografering foranledigedes af universitetsjubilæets danske samfund særlig af hensyn til dette samfunds arbejde om »sydslesvigske stednavne«. Foruden de nævnte breve er også enkelte andre arkivalier blevne fotograferede inden afleveringen (således en del kort af Johs. Meier over Slien).

De store afleveringer til Kiel af holstenske lokalakter og regnskaber vil sikkert de fleste danske finde i sin orden. Det er dog i Kiel og ikke i København, at de nævnte arkivalier flittigst vil blive brugt. Og i øvrigt vil jeg også slutte mig til dr. Stephans udtalelser om, at en helt igennem tilfredsstillende fordeling af det uhyre arkivstof ikke er mulig: »En sådan idealtilstand vil på grund af den nære forbindelse mellem de to landes skæbner i fortiden ingensinde kunne opnås«. For resten er det jo ikke af det onde, at danske forskere vil blive nødt til også af og til i fremtiden at studere i Kiel og omvendt holstenske (og sydslesvigske) forskere i København. Som fortiden for Danmark, Slesvig og Holsten i så meget har været fælles, er det naturligt, at udforskningen af denne fortid sker af både danske og tyske historikere. Nok møder disse til opgaven med en forskellig indstilling, men er forskningen båret af videnskabelig ånd, vil det forskellige udgangspunkt og de modsætninger, der herved kommer frem, sikkert kunne virke befrugtende og berigende.